

**TARBIYASI OG'IR XULQIDA NUQSONI BO'LGAN
O'QUVCHILAR BILAN ISHLASH****Sharipova Elmira Shokirovna***Namangan viloyati Pop tumani**79-maktabda amaliyotchi psixolog.*

Annotatsiya: Tarbiyasi og'ir bolalar jismoniy jihatdan sog'-salomatdirlar, biroq ularning ta'lim-tarbiyasi buzilgan. Ular o'z tengdoshlaridan o'qishda ortda qoladilar, chunki ularda xotira, tafakkur va tasavvur xislari yaxshi rivojlanmagan. Ular o'zlariga qiziqarli narsani bajarishsa ham ular mehnat qilishni yoqtirishmaydi, o'zlarini biror ishni bajarishga majbur qila olmaydi, ular tizimli shug'ullana olishmaydi. Tarbiyasi og'ir o'quvchilar maktab intizomi va tartibini buzishadi, o'qishni xohlashmaydi, o'qituvchilar, tengdoshlar, ota-ona bilan nizolashadilar. Shu kabi jarayonlar tufayli ular maktabni tashlab ketishadi, o'zlarini omadsiz deb bilishadi, ular daydilik qilishi, spirtli ichimlik, giyohvand moddalar iste'mol qilaigan huquqbuzarliklar sodir etadigan xavfli shaxsga aylanishadi.

Kalit so'zlar: pedagog, tarbiya, ta'lim, tarbiyasi og'ir, muloqot, tarbiya, dunyoqarash, tajriba, mulohaza.

KIRISH

Tarbiyasi og'ir" bolalar pedagogik qarovsizlik natijasidir. L.S Vigotskiy fikricha, "og'ir" bola hayoti munosabatlar xarakterining natijasidir. Bular avvalo qaysar, injiq bolalar, ularni qiziqarli faoliyat turiga tortish, ularni tarbiyalashning asosiy usullaridan biridir. Ularning ma'lum bir qismi intizomsiz, qo'pol bolalardir. Ularning aktivligini maqsadga muvofiq o'zgartirish, ularga ba'zi huquqlarini berish yo'li bilan ularga ta'sir o'tkazish mumkin. Maktab ijtimoiy pedagogikasining asosiy muammosi tarbiyasi og'ir bolalar hisoblanadi. Odatda u rasmiy jamoa va norasmiy muomala guruhini tanlash bilan band bo'ladi va oxir oqibat o'zini qulay sezadigan, unga hurmat bilan munosabatda bo'linadigan guruhni tanlaydi. Bu sport, texnika to'garagi bo'lishi mumkin. Ota-ona o'z farzandiga yosh bolaga bo'lganday qarashadi, bola esa bu g'amxo'rlikdan chiqib ketmoqchi bo'ladi. Shuning uchun uning kattalar bilan munosabatida ko'p nizolar kelib chiqadi, bolada kattalar fikrlariga tanqid bilan qarash kuchayadi. Kattalar bilan munosabatlar xakteri ham o'zgaradi: bo'ysunish pozitsiyasidan bola tenglik pozitsiyasiga o'tmoqchi bo'ladi. Bir vaqtning o'zida tengdoshlar bilan ham o'zaro munosabatlarning xakteri o'zgaradi. Shuni aytish lozimki, "tarbiyasi og'ir" bolalar uchun ular yashayotgan muhit, oila, ular o'qiyotgan jamoa, sinfning roli juda kattadir.

Tarbiya jarayoning samaradorligini oshiruvchi psixologik mexanizmlar tarbiyali bo'lim – bu xulq – atvorini nazorat qilishdan iboratdir: Bunday nazorat inson yomon hatti-harakatlarini bajarmaslik imkoniyatini beradi.

Agar shaxs xulq-atvorini axloqiyligi haqida qayg'ursa, u ijtimoiylashuvga erishgan bo'ladi. Tarbiyalanganlik ijtimoiylashuvini o'rganish jarayoni sifatida qaraladigan yosh psixologiyasida olingan natijalarga asoslanadi: Bola o'zini egosentrik emas, balki tarbiyali tutishi uchun tarbiyalanganlik qanday rag'batlantirilishi kerak?

Tarbiya o'z muhitiga ko'ra ijtimoiy jihatdan ijobiy ehtiyojlarni hosil qilishdir.

Agar ta'lim shaxsning ongini shakllantirish bo'lsa, tarbiya uning ongsizlik sferasiga ta'sir etishdir. Bolalarga ularni tarbiyalaydiganlarga hissiy yaqinlik xos.

Konfutsiy “Eskini o'zlashtirgan, yangini tushunishga qodir insongina tarbiyachi bo'la oladi.” degan edi. Hamma kishilar ham bir xilda bo'lmaydi, shuningdek, oilalar ham turlichadir. Shubhasiz bolalar ham bir biriga o'xshamaydi. Bu tabiiy hol. Lekin ko'pincha kattalar buni unutib qo'yadilar, o'zlaricha qandaydir umumiy tavsiyalardan yordam ko'rishga moyil bo'ladilar va bunda: “bola... bajarishi kerak”, “bolaga mumkin emas” kabi so'zlarni ishlatadilar. Bu esa xato. Bola avval boshidanoq hech narsani bajarishga majbur emas, unga hech narsa joiz ham emas. Aksincha, kattalar bolaning meyorida rivojlanishi uchun sharoit yaratishlari, uni kishilar orasida yashashga o'rgatishlari, ularning his-tuyg'ularini, xohish-istaklarini va ishlarini tushunishlari lozim. Vaqt o'tishi bilan, payti kelganda uning o'zi nimalar qilishi kerakligini, kimga nima qilishga majburligini, kimning oldida qarzdorligini va bu qarzlarni boshqa kishilarga o'z ota-onalariga, do'stlariga va nihoyat, o'z bolalariga nisbatan mexr-muhabbat, mexribonligi bilan uzishni tushunib oladi.

Ta'lim sohasida tarbiyasi og'ir o'quvchilar tarbiyasi mavzusi benihoya keng, ko'pqirrali, ko'p qatlamli va oddiy odamlar tomonidan qabul qilinishi juda qiyin.

Tarbiyasi og‘ir bo‘lgan bolalarning ota-onalariga muammolarini hal qilishda yordam beruvchi asosiy qoidalar zarur bo‘ladi. Bunday qoidalarga quyidagilarni kiritish mumkin:

- Bola o‘zini yaxshi tutgan paytlari har doim uni ko‘proq maqtang. Bu uning quvonch bilan har doim siz ma‘qullaganingizdek o‘zini tutishga harakat qilishga yordam beradi.
- Agar bola injiqlik qilsa va o‘zini noto‘g‘ri tutsa bolaning shaxsini muhokama qilmang! Uning aynan shu lahzadagi xulqini muhokama qiling. Shunday qilsangiz bola o‘zini hurmat qilishlarini, yaxshi ko‘rishlarini, lekin hozirgi qilgan ishi noto‘g‘ri ekanligini tushunadi.
- Har doim farzandingizning yoshini va rivojlanishini hisobga oling.
- Boladan so‘rayotgan talablaringiz mantiqiy bo‘lishi kerak.
- Nojo‘ya ish uchun beriladigan jazolarning vaqtlari izchil bo‘lishi kerak.

Tarbiyasi og‘ir o‘quvchilarning uchta asosiy guruhini va tegishli ravishda ular bilan olib boriladiga tarbiyaviy ishning uch yo‘nalishini ajratib ko‘rsatishga harakat qilamiz. Birinchi guruh – tarbiyasi og‘irligini “o‘tish davri” ning o‘ziga xos xususiyatlari bilan belgilanadigan o‘quvchilar. Hayoti va tarbiyasining noqulay sharoitlarida ba‘zi bolalarda krizis, ya‘ni jismoniy, psixologik va ijtimoiy rivojlanishdagi jiddiy o‘zgarishlar davrida qiyinchiliklar paydo bo‘lishini sezish qiyin emas. Bu davrda bola va o‘smirning rivojlanishi ikki xususiyat: intensiv va notekis rivojlanish bilan karakterlanadi. Mana shuning uchun ham bolaning jismoniy, psixik va ijtimoiy rivojlanishida to‘xtalish, xatto nomutanosibliklar bo‘lishi mumkin. Shuni qo‘shimcha qilish kerakki, jismoniy rivojlanishdagi chetga chiqishlar psixik omil sifatida ham namoyon bo‘ladi va jismoniy nosog‘lom bolalarning emotsional holatiga ta‘sir etadi. Bunday bolalarning psixik rivojlanishida ham chetga chiqish kuzatiladi: psixikaningayrim funksiyalari notekis rivojlanadi yoki rivojlanishda orqaga qoladi, surunkali psixik kasalliklar, yomon irsiyat, nevroz, psixozisteriya xastaligi, nevrasteniya va hakoza. Bularning hammasi bolalarning xulq-atvorida tajovuskorlik, dag‘allik, qo‘pollik, urishqoqlik, o‘y-hayolga botish, loqayd bo‘lib qolish, beparvolik paydo bo‘lishida ifodalanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda , xilma-xil voqea hodisalardan turlicha emotsional ta‘sirlanish; voqea va hodisalarni turli xilda idrok qilish; turli xildagi jazava xolati. Shuningdek g‘amginlik, xafalik, loqaydlik, kek saqlash, darg‘azab bo‘lish, yig‘loqilik, o‘zining emotsional holatini boshqara olmaslik, qo‘zg‘alish va tormozlanish jarayonlarining betayinligi, yaqin kishilarga nisbatan beparvolik, mehr-muhabbat va yaqinlik tuyg‘usining yo‘qligi. Yuqorida ko‘rsatib o‘tilgan chetga chiqish turlari

bolalarning insonning rivojlanishiga, uning boshqa kishilar bilan bo'ladigan aloqalariga, o'smirlik yoshiga xos bo'lgan xilma-xil faoliyat turlariga kirishishning muvaffaqiyatli yoki muvofaqqiyatsiz bo'lishiga ta'sir etadi. Bu chetga chiqishlarning paydo bo'lishiga asos bor. Oilada ota yoki onaning yo'lqligi, bolaning yolg'iz ota yoki yolg'iz onaning tarbiyalashi, tashqi o'quv-tarbiya muassasalari ta'sir yo'qligi bunday sabablardan hisoblanadi. Bulardan tashqari tarbiyaviy ta'sirning omillari: otaonalarining ichkilikbozligi va axloqsizligi, madaniy muhitning yo'qligi, bolalarni huquq normalariga zid faoliyatga jalb etish, ularni huquqlarini poymol qilish, bolalarga jismoniy va psixik zulm o'tkazish, tengdoshlarining salbiy ta'siri, maktab va oiladagi "tarbiyaning g'ayri pedagogik" metodlari ham bor. O'quvchilarni pedagogik qarovsizlik sabablarini xali yosh, sharoitlar yomon, axir odam tarbiya ko'rmay o'sadida qabilidagi ochiq-oydin talqin qilishdan ogoh bo'lish qilish lozim. Hamma narsa bolaning muxitining ijobiy va salbiy ta'sirlarini qanday idrok qilishga bog'liq.

Pedagogik qarovsiz qarovsiz bolalar va o'smirlarning belgilarini ancha batafsil ta'riflagach, shuni ta'kidlaymanki, bu tarbiyasi qiyinchilikning ancha murakkab tipi. Bolalar bu nuqsonni yengib o'tish uchun maxsus yondashuvga, aynan qayta tarbiyalashga ehtiyoj sezadilar. Bu jarayon esa bola shaxsining uch sohasiga: ongiga, axloqiga va emotsional-irodaviy sohalariga uzoq vaqt davomida pedagogik ta'sir ko'rsatishni talab etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mavlonova R., Vohidova N., Rahmonqulova I., Pedagogika nazariyasi va tarixi (darslik) –T.: "Fan va texnologiya" nashriyoti 2010-yil.
2. B. Xodjayev, A. Choriyev, Z. Saliyeva Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi (darslik).2018
3. Kayumova M., Hakimova M., To'rabekov F. Ta'lim va o'rganish nazariyasi //Архив научных исследований. – 2022. – Т. Kayumova, Mekhribonu, Muhabbat Hakimova, and Farxod To'rabekov.
4. Ziyo.net